

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Groene Staart
Stadsdeel Oost**

BO 11-065 Amsterdam 2011

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 Ontginningen	10
3.3.2 Boerderijen, buitenplaatsen	11
3.3.3 Aanleg Ringspoorlijn, A2, A10	16
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	17
3.4.1 Archeologische Monumentenkaart (AMK) en Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW)	17
3.4.2 Vindplaatsen	18
3.4.3 Bodemopbouw	18
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	18
4 Archeologische verwachtingskaart	20
5 Archeologische beleidskaart	23
Conclusie	25
Bronnen	26
Appendix: Beleidsvarianten, stroomschema	27

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van stadsdeel Oost een actualisatie uitgevoerd voor het huidige bestemmingsplangebied Groene Staart. Dit bestaat uit het voormalige plangebied Groene Staart (archeologische bureauonderzoek 10-095) plus het westelijk deel van het voormalige plangebied A10 (archeologisch bureauonderzoek 10-117).

Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. Conform de Monumentenwet zijn gemeenten verplicht beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch topografische ontwikkeling van de Grote Duivendrecht Polder. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de directe omgeving van het plangebied.

Deze historische en archeologische informatie is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen. Op de archeologische verwachtingskaart (p. 19-21) wordt een onderscheid gemaakt tussen drie zones met een hoge archeologische verwachting en twee zones met een lage archeologische verwachting. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart maakt onderscheid tussen vier beleidszones (p. 22-23). Voor elk van deze zones is gespecificeerd of en in welke mate eventueel archeologisch veldonderzoek nodig is in de bouwplanontwikkeling.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan BMA gemeld moet worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van Stadsdeel Oost heeft BMA een actualisatie van de archeologisch bureauonderzoeken 10-095 en 10-117 uitgevoerd, nu samengevoegd tot het huidige plangebied Groene Staart, stadsdeel Oost. Het doel van het bureauonderzoek is het verwerven van informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Naast een archeologisch verwachtingsmodel worden tevens beleidsregels ten bate van opname in het bestemmingsplan gespecificeerd.

Het verwachtingsmodel is gebaseerd op een analyse van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties nabij het plangebied.

In dit bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van de plangebieden (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) waarmee wordt gespecificeerd of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Groene Staart wordt in het westen en in het zuiden begrensd door de Amstel en in het oosten door de Nieuwe Utrechtseweg/A2.

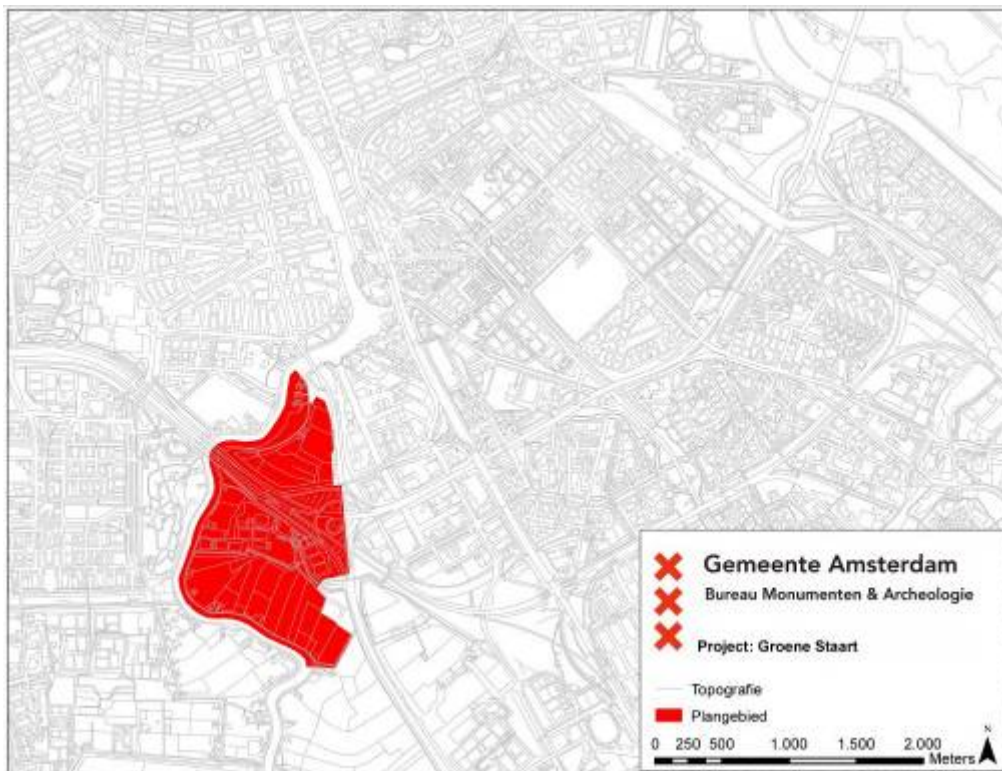
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever	Stadsdeel Oost
Contactpersoon	De heer R. van de Camp
Adres	Postbus 94801
Postcode / plaats	1090 GV Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25G
ARCHIS meldingsnr.	42709, 43706	ARCHIS afmeldingsnr.	32267, 33011
X-coördinaat N	122.373	Y-coördinaat N	483.452
X-coördinaat O	122.731	Y-coördinaat O	481.939
X-coördinaat Z	122.402	Y-coördinaat Z	481.262
X-coördinaat W	121.465	Y-coördinaat W	481.870

Locatie

1 Plangebied Groene Staart (rood)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of plaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad landschap en Cultuurhistorie en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

³ Provincie Noord-Holland, 2010

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen, die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA, 2010

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu archeologisch bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn oudere vindplaatsen aanwezig met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De oudste bouwsporen, uit de 12de en 13de eeuw, zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk/Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk die in het laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurten de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

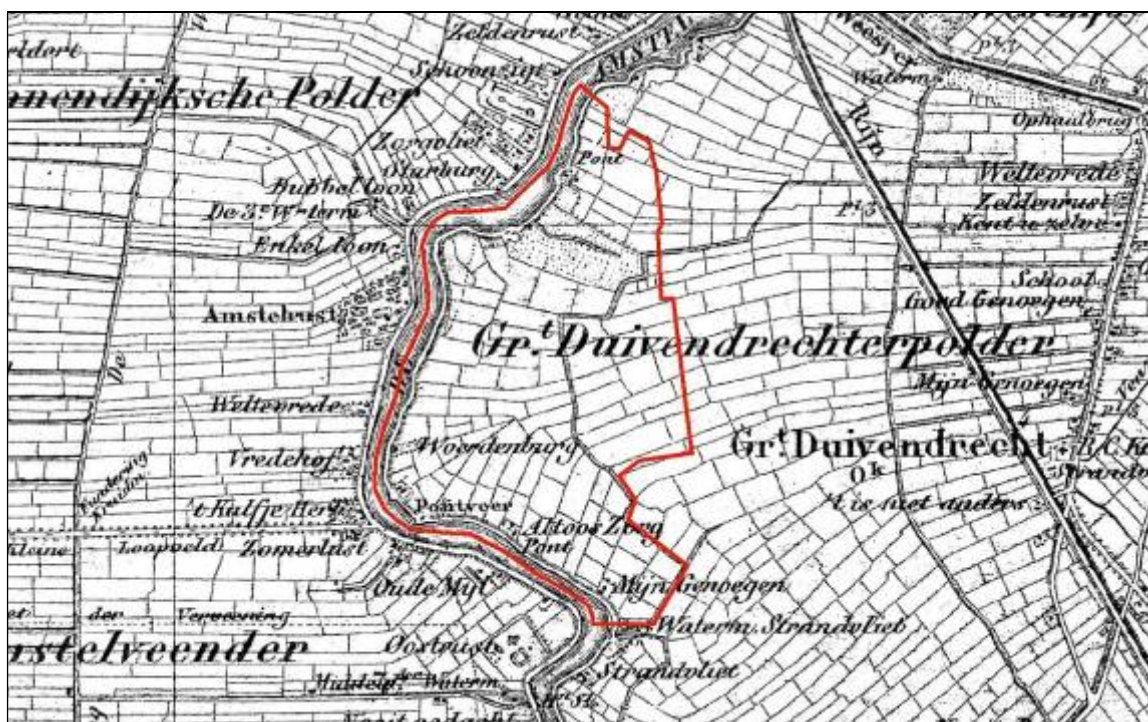
De eerste woonwijken buiten de Singelgracht verrezen naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Voor de historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt: de kaarten van Nicolaas Visscher (1700), Pieter Mol (1770), de Topografisch Militaire Kaart (1854), en de kaart van Publieke Werken uit 1936.

3.3.1 Ontginningen

Het plangebied Groene Staart bevindt zich in de Grote Duivendrechtse Polder, het gebied ten zuiden van de Watergraafsmeer aan de oostzijde van de Amstel. Deze polder maakte deel uit van het Amstelland, het landelijke gebied van Amsterdam rond de Amstel. De ontginning van dit gebied vond in de 12de en 13de eeuw plaats, waarbij de Amstel als ontginningsas werd gebruikt. Haaks op de Amstel werden percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. Aan de kopse kant verrezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. De percelen werden door middel van perceleringssloten gescheiden. Deze sloten dienden om het natte veengebied te ontwateren waardoor geschikt akkerland ontstond. Als bijkomend gevolg van de ontwatering van het veen daalde het maaiveld en werd de grond weer natter. Aangezien de akkers bloot kwamen te staan aan overstromingsgevaar werden ter bescherming achter- en zijkaden aangelegd. Ondanks deze maatregelen zette de vernatting van de percelen zich door.⁵ Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen.⁶ Dit zogenaamde slagenlandschap is nog duidelijk te zien op historische kaarten (afb. 2).

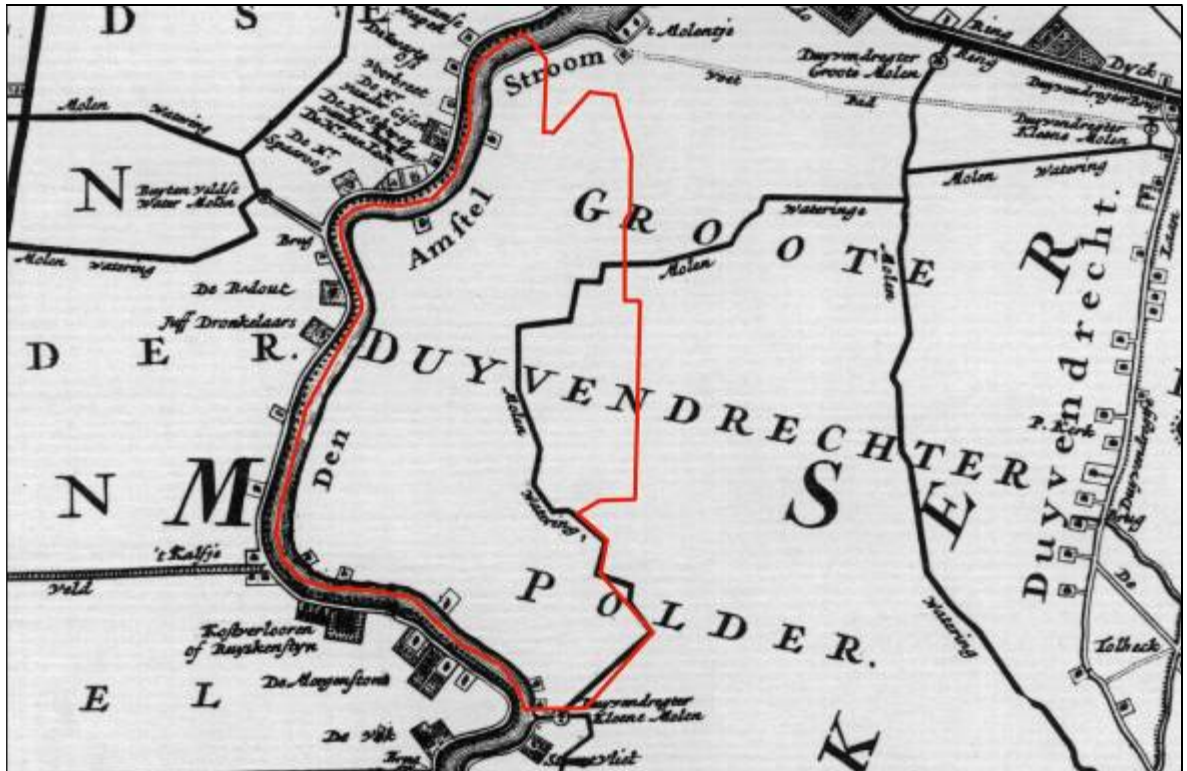

2 Het plangebied (rood omlijnd) op de Topografisch Militaire Kaart uit 1854

⁵ Borger 1987, 16-17.

⁶ Stol 1993, 29.

De grootschalige ontginning van het veenlandschap gedurende de late middeleeuwen heeft geleid tot een continu proces van bodemdaling. Hierdoor kregen de zee en de getijdenwerking een toenemende invloed op het land. Met regelmaat overstroomde het veenweidegebied. De zee kon bovendien via het aangelegde slotenstelsel tot diep in het achterland binnendringen. De overstromingen leidden tot erosie van het veen en verbreding van het IJ. Ook ontstonden grote binnenmeren zoals de Watergraafsmeer. Teneinde het landverlies te bestrijden gaven de graven van Holland in het begin van de 13de eeuw opdracht tot de aanleg van een zeedijk langs de gehele kust van het IJ.

3 Het plangebied Groene Staart (rood omlijnd) in de Grote Duivendrecht Polder, op de kaart van Visscher uit ca. 1700

Sinds het einde van de middeleeuwen werden polders droog gemalen met windmolens. Ook in de Grote Duivendrecht Polder leverde de waterstand problemen op, onder andere door het hogere peil van de Amstel, de drooglegging en verkaveling van de Watergraafsmeer en de Bijlmermeer in het begin van de 17de eeuw en door de waterafvoer van de aangrenzende polders. In 1639 gaven de Staten van Holland en Westfriesland dan ook toestemming om de Grote Duivendrecht polder te bedijken en twee nieuwe molens te bouwen, waarvan een met een sluisje.⁷

3.3.2 Boerderijen, buitenplaatsen

In de 17de- en 18de eeuw lieten vele Amsterdammers in de omgeving van de stad een buitenverblijf bouwen. Ook in het Amstelland, met name langs het Gein en de Amstel verschenen veel van deze buitens, die vaak bestonden uit een boerderij met een rijker uitgevoerd voorhuis. De landerijen en het achterhuis werden verpacht, terwijl het voorhuis (de zgn. herenkamer) voor de eigenaar en zijn gezin beschikbaar bleef. Deze vorm wordt het hallehuistype of Amstellandse boerderij genoemd. Kenmerkend is een hoog voorhuis en een lager en langgerekt achterhuis.

⁷ Smit 2007

Het achterhuis was verdeeld in de boerenwoning (het middelhuis, direct achter de herenkamer) en het stalgedeelte.⁸ Onder het voorhuis bevond zich vaak de voorraadkelder. In het plangebied kwamen vier boerderijen voor - de hieronder genoemde Rikahoeve, Oranjevelt, Klarenbeek en Altoos Zorg – die tot dit bouwtype behoorden.

4 Amstellandse boerderij met het voor- of herenhuys en het (lagere) achterhuys, verdeeld in het midden- of boerenhuys en het stalgedeelte, vgl. afb. 8 (naar: Aarsen 2003, 70)

Wat vooral ten oosten van de Amstel voorkomt is dat men naast de boerderij een apart zomerhuis bouwde. In de zomer woonde de boer niet in de boerderij maar in het onverwarmede zomerhuis. 's Winters woonde men weer in de boerenwoning waar men de voorraden bij de hand had en profiteerde van de warmte van het vee dat op stal stond. Rikahoeve, Oranjevelt en Altoos Zorg hadden een dergelijk zomerhuis.

Op de kaart van Visscher uit 1700 (afb. 3), de Topgrafisch Militaire Kaart uit 1854 (afb. 2) en de kaart van Publieke Werken uit 1936 (afb. 11) is te zien dat langs de Amstel in de loop van de 17de en 18de eeuw meerdere boerderijen of buitenplaatsen verrezen.⁹ Aan de Amstel liggen of lagen binnen het plangebied van noord naar zuid de volgende buitens en/of boerderijen.

Rikahoeve, Ouderkerkerdijk 125

Aan Ouderkerkerdijk 125, tegenover het gemaal Stadwijck (Amsteldijk 272, aan de noordzijde van begraafplaats Zorgvlied) lag de Rikahoeve (afb. 5 en 11), ongeveer bij de huidige woonbootligplaats Jan Vroegopsingel 20. De Amstellandse boerderij, met zomerhuis, is begin jaren 50 van de 20ste eeuw gesloopt toen dit deel van de Amsteloever, tegelijk met de aanleg van de Nieuwe Utrechtse Weg en –Brug, opnieuw werd ingericht met voorzieningen voor roeiverenigingen en volkstuinten. Hoe oud de boerderij is valt moeilijk te zeggen, maar op de kaart van Visser uit 1700 staat hier reeds bewoning aangegeven (afb. 3).

5 Rikahoeve (foto SAA, 20 februari 1940)

⁸ Aarsen 2003, 69-70

⁹ Meischke, 1958, 140-41.

Woerdenburg, Ouderkerkerdijk 200

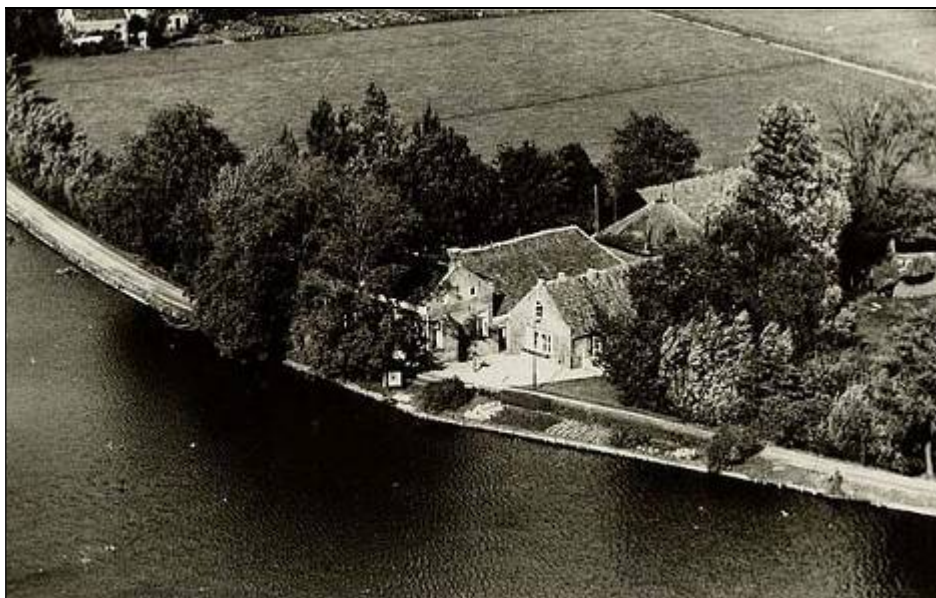
Boerderij Woerdenburg staat slechts vermeld op de Topgrafisch Militaire Kaart uit 1854 (afb. 2). Op een niet gedateerde luchtfoto in het Stadsarchief Amsterdam (afb. 6) staat ter plaatse van Ouderkerkerdijk 200 een inmiddels niet meer bestaande uitspanning met kleiner achterhuis. Het is niet onwaarschijnlijk dat deze bebouwing (deels) teruggaat op het 19de-eeuwse, of oudere, Woerdenburg. Het huis rechts op de foto, Ouderkerkerdijk 204, bestaat nog wel.

6 Ouderkerkerdijk 200-204 (foto SAA, ongedateerd)

Oranjevelt, Ouderkerkerdijk 215

Van Oranjevelt (afb. 7) uit 1876 bestaat nu nog slechts het voorhuis en de verbouwde schuur.¹⁰ Het verdwenen zomerhuis van de Amstellandse boerderij is nog te zien op een ongedateerde luchtfoto in het Stadsarchief (afb. 7). Hier is sprake van zeer lange bewoning: op de kaart van Visscher uit 1700 staat hier, tegenover de Kalfjeslaan, al bebouwing aangegeven (afb. 3).

7 Boerderij Oranjevelt (foto SAA, ongedateerd)

¹⁰ Goudeau e.a. 2003, 143

Klarenbeek, Ouderkerkerdijk 225

8 Klarenbeek (foto SAA, 20 september 1973)

Boerderij Klarenbeek (afb. 8) gaat mogelijk terug op een 17de-eeuwse voorganger. Bij een opknapbeurt in het laatste kwart van de 20ste eeuw werd achter de huisnaam in de kroonlijst '1604' geschilderd, maar waar dit jaartal naar verwijst is voornamelijk onbekend. Het huidige voorhuis dateert waarschijnlijk uit het midden van de 17de eeuw.¹¹ In 1738 is sprake van een boerenwoning en een stuk grond. Begin 1740 is op die plek een 'nieuw huis van François van Harencarspel' gebouwd. Het huidige hoofdhuis is zeer waarschijnlijk de nieuwe woning die François van Harencarspel in 1740 optrok. Na diens dood wordt zijn oudste dochter in 1757 eigenaresse van 'een buitenplaats met herenhuis, huismanswoning, koe-paardenstal en 25 m[orgen] land'. Tien jaar later, in 1767, verschijnt een advertentie in de *Amsterdamsche Courant* waarin de buitenplaats Clarenbeek te huur wordt aangeboden, bestaande uit 'huis, tuinmanswoning, stalling voor 3 paarden, schuur v. koetshuis enz'.¹² Klarenbeek heeft de vorm kenmerkend voor de Amstellandse boerderij of het hallehuistype (afb. 4).

Altoos Zorg, Ouderkerkerdijk 245

Boerderij Altoos Zorg (afb. 9) is ook van het Amstellandse type, maar aanzienlijk bescheidener van opzet dan Klarenbeek. Het 18de-eeuwse voorhuis is slechts voor de helft onderkelderd. Het 19de-eeuwse bedrijfsgedeelte vervangt waarschijnlijk een houten voorganger.¹³ Het eveneens 19de-eeuwse kleine zomerhuis is met een tussenlid met de boerderij verbonden. In het laatste kwart van de 20ste eeuw is het voorhuis verhoogd en is het (vernieuwde) dak van een dakkapel voorzien. De kaart van Visscher uit 1700 toont aan dat Altoos Zorg een oudere voorganger had (afb. 3).

¹¹ Aarsen 2003, 71

¹² Smit 2007, 3

¹³ Goudeau e.a. 2003, 145

9 Altoos Zorg (foto SAA 20 september 1973)

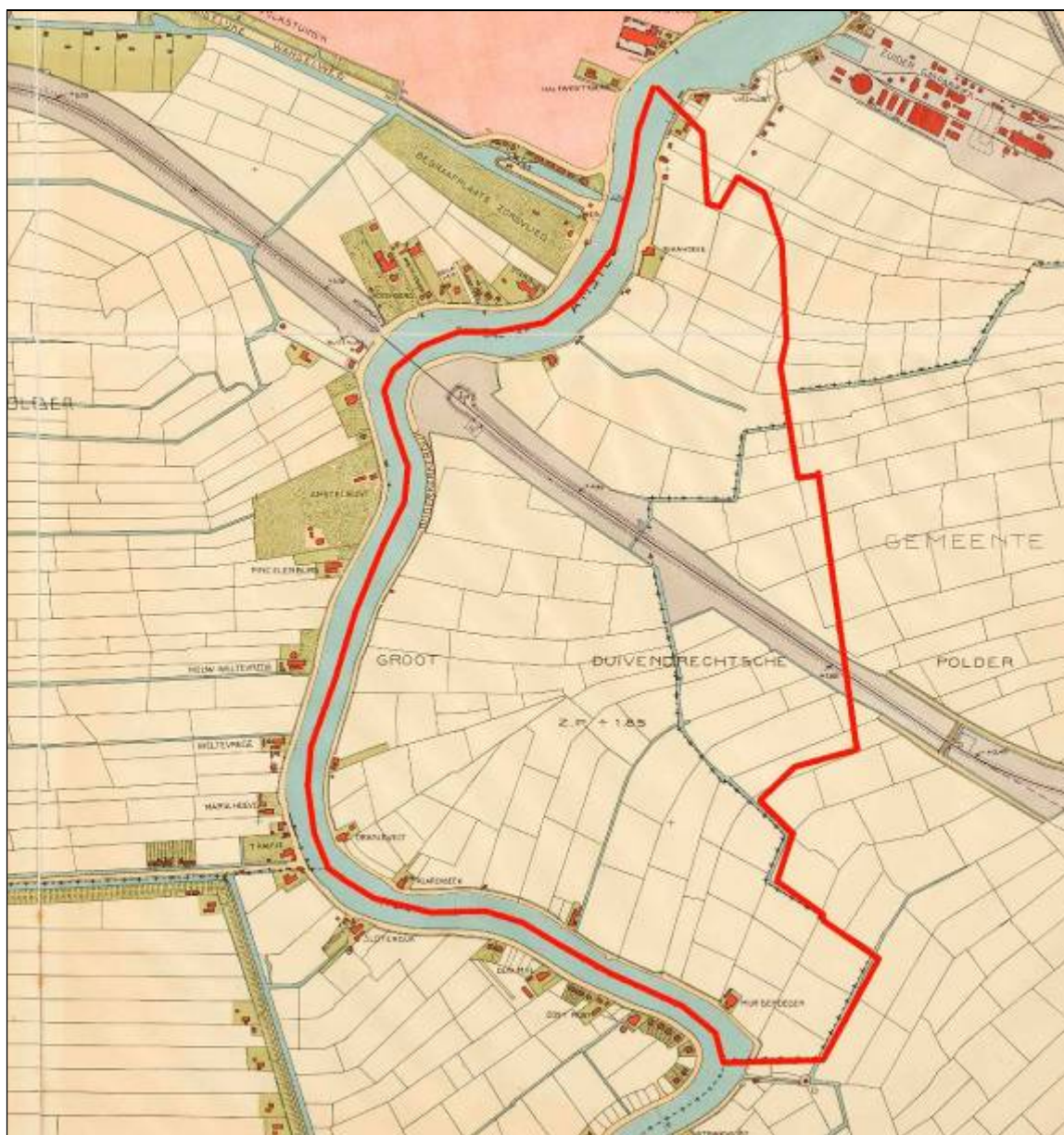
Mijn Genoegen, Ouderkerkerdijk 265

10 Mijn Genoegen (foto SAA, ongedateerd)

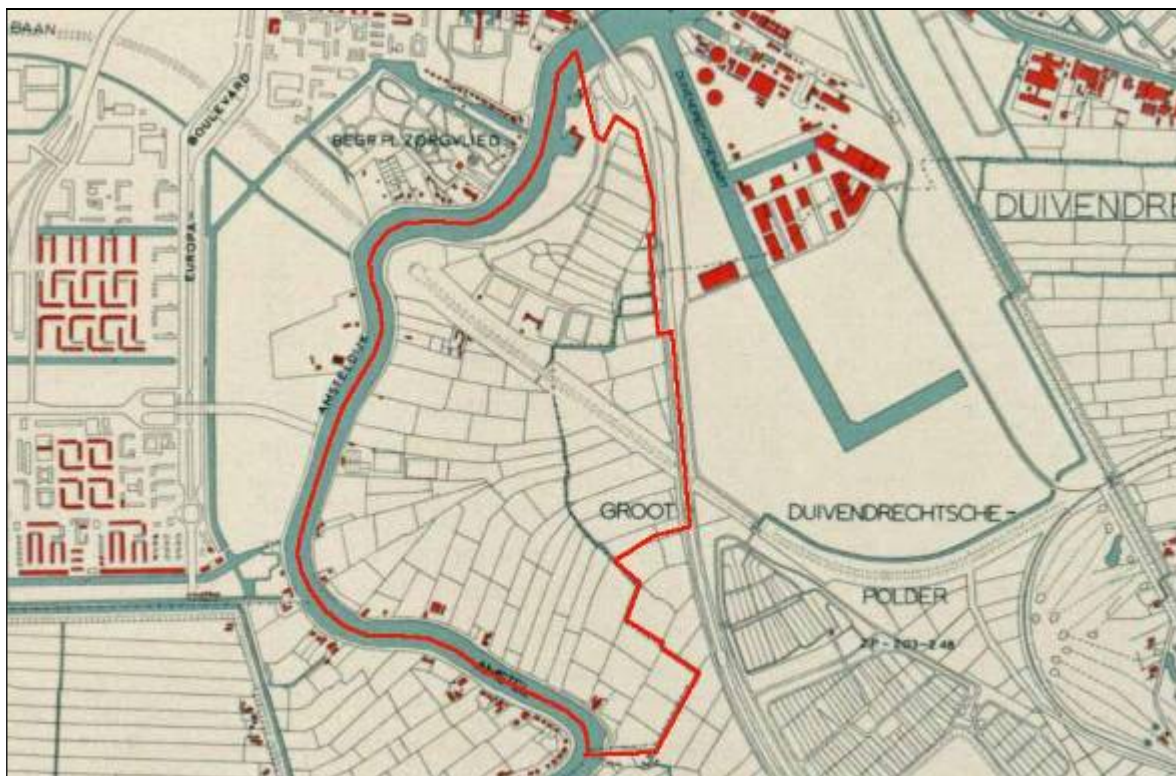
Afbeelding 10 toont boerderij Mijn Genoegen op een luchtfoto rond het midden van de 20ste eeuw. Op de kaart van Visscher uit 1700 staat hier ook reeds bewoning aangegeven. In hoeverre delen van de boerderij op die periode teruggaan is onbekend. De boerderij staat nog op de kaart van Publieke Werken uit 1983. Na deze datum is de boerderij afgebroken, zoals de laatste eigenaar in zijn testament bepaald had.¹⁴

¹⁴ Heide 2008, 6

3.3.3 Aanleg Ringspoorbaan, A2 en Ringweg A10

¹⁵ Kruizinga, 2002, 930

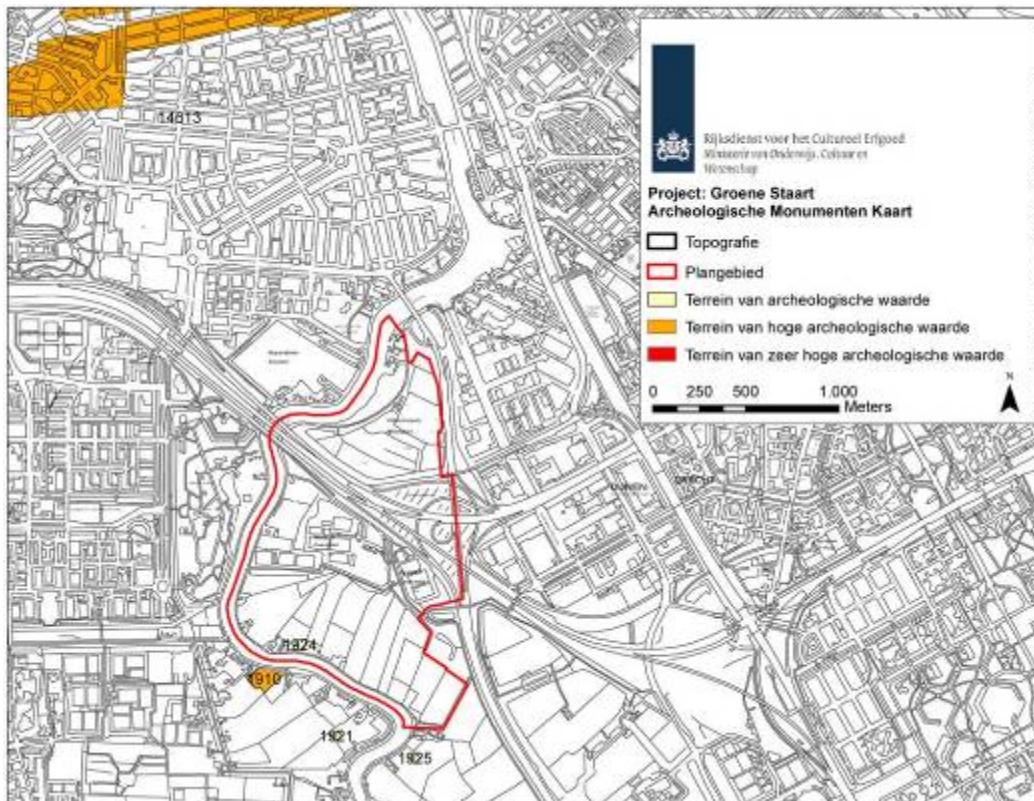

12 Het plangebied met de in 1954 voltooide Nieuwe Utrechtse Weg (A2) en het zandlichaam voor de Ringspoordijk (eveneens het tracé van de latere A10) op een kaart van Publieke Werken uit 1961. Pas in 1980-81 wordt de Rozenoordbrug over de Amstel aangelegd

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuur Historische Waardenkaart (CHW)

Binnen het plangebied is geen wettelijk beschermd archeologische monument aangewezen, wel is op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) een gebied van archeologische waarde aangegeven waar op grond van vondsten mogelijk een middeleeuwse woonterp wordt verwacht (lichtgeel, mon.nr. 1924, afb. 12). Tegenover het plangebied op de westoever van de Amstel heeft het laatmiddeleeuwse huis Kostverloren gestaan, waarvan de funderingen dicht onder het maaiveld bewaard zijn (donkergeel, mon.nr. 1910, afb. 12). Het verwachtingsbeeld van de AMK komt overeen met die van de Cultuurhistorische Waardenkaart. Dit beeld is algemeen van aard en dient in het kader van de planvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch-topografische analyse hierboven.

13 Het plangebied Groene Staart, in rood aangegeven, op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). Het plangebied valt buiten gebieden met een hoge archeologische waardering (oranje)

3.4.2 Vindplaatsen

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Ook is in de nabije omgeving geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. De kwaliteit van eventuele archeologische resten is vastgesteld op basis van de bovenstaande inventarisatie van historisch-topografische bronnen.

3.4.3 Bodemopbouw

Het huidige maaiveld bevindt zich grotendeels nog op het oorspronkelijke polderpeil van de Grote Duivendrecht Polder: 2,00 à 2,50 m ÷ NAP. Ten zuiden van Sportpark Overamstel is de middeleeuwse verkaveling nog aanwezig. Op basis hiervan kan er vanuit gegaan worden dat eventuele archeologische sporen of vondsten in het noordelijk en zuidelijk deel van het plangebied op geringe diepte onder het huidige maaiveld liggen. Ter plaatse van de A10, de Ringspoorlijn, de A2 en het knooppunt Amstel zullen de grootschalige infrastructurele werken mogelijke archeologische sporen hebben verstoord.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied Groene Staart materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de ontginnings- en gebruiksgeschiedenis van de 12de tot in de 20ste eeuw. Er kunnen in het gebied boerderijen en buitenplaatsen, verkavelingsloten of afval van de bewoning verwacht worden. De buitenplaatsen en/of boerderijen laten archeologische sporen na in de vorm van structuren met een hoge trefkans. De archeologische sporen van afvalstort vertonen over het algemeen een wijde verspreiding met een lage trefkans.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen de Groene Staart materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de ontginnings- en gebruiks- en bewoningsgeschiedenis van de 11de/12de tot in de 20ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied.

Archeologische verwachtingszones op basis van cultuurhistorische informatie

Het plangebied is verdeeld in vijf verwachtingszones:

 Begrenzing plangebied

Zone A: Buitenplaatsen en/of boerderijen langs de Amstel

 1. Rikahoeve

 2. Woerdenburg

 3. Oranjevelt

 4. Klarenbeek

 5. Altoos Zorg

 6. Mijn Genoegen

Archeologische verwachting: hoog

Betreft de zone waar zich buitenplaatsen en boerderijen bevonden. De materiële neerslag betreft funderingen en sporen zoals beerputten en afvallagen. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang. De archeologische verwachting is daarom hoog.

 Zone B: Bewoning langs de Amstel

Archeologische verwachting: hoog

Betreft de zone van overige bewoning langs de Amstel. De materiële neerslag betreft funderingen en sporen zoals beerputten en afvallagen. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang. De archeologische verwachting is daarom hoog.

 Zone C: Ouderkerkerdijk

Archeologische verwachting: hoog

Betreft het tracé van de middeleeuwse Ouderkerkerdijk. De materiële neerslag betreft aanplempingen, beschoeiingen, dijk- en wegstructuur en losse vondsten en afval. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang. De archeologische verwachting is daarom hoog.

Zone D: Amstel

Archeologische verwachting: laag

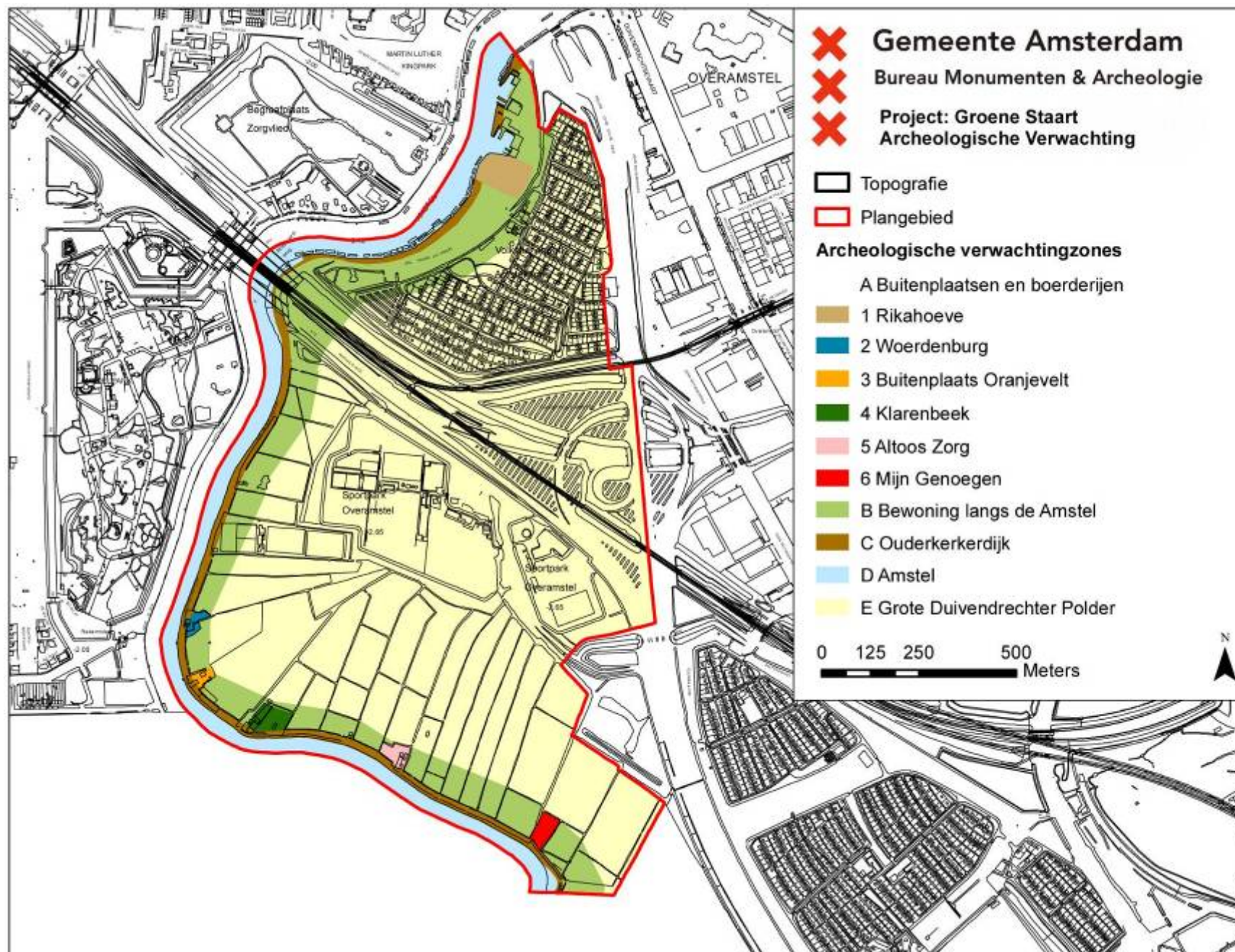
De materiële neerslag betreft losse vondsten van in de Amstel gegooide afval of verloren voorwerpen. Dergelijke overblijfselen hebben geen samenhang en een wijde verspreiding. De archeologische verwachting is daarom laag.

Zone E: Grote Duivendrecht Polder

Archeologische verwachting: laag.

Hier kunnen sporen voorkomen die verband houden met bewoning en landgebruik van de ontginning tot de 20ste eeuw. Dergelijke overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding. De archeologische verwachting is daarom laag.

5 Archeologische beleidskaart

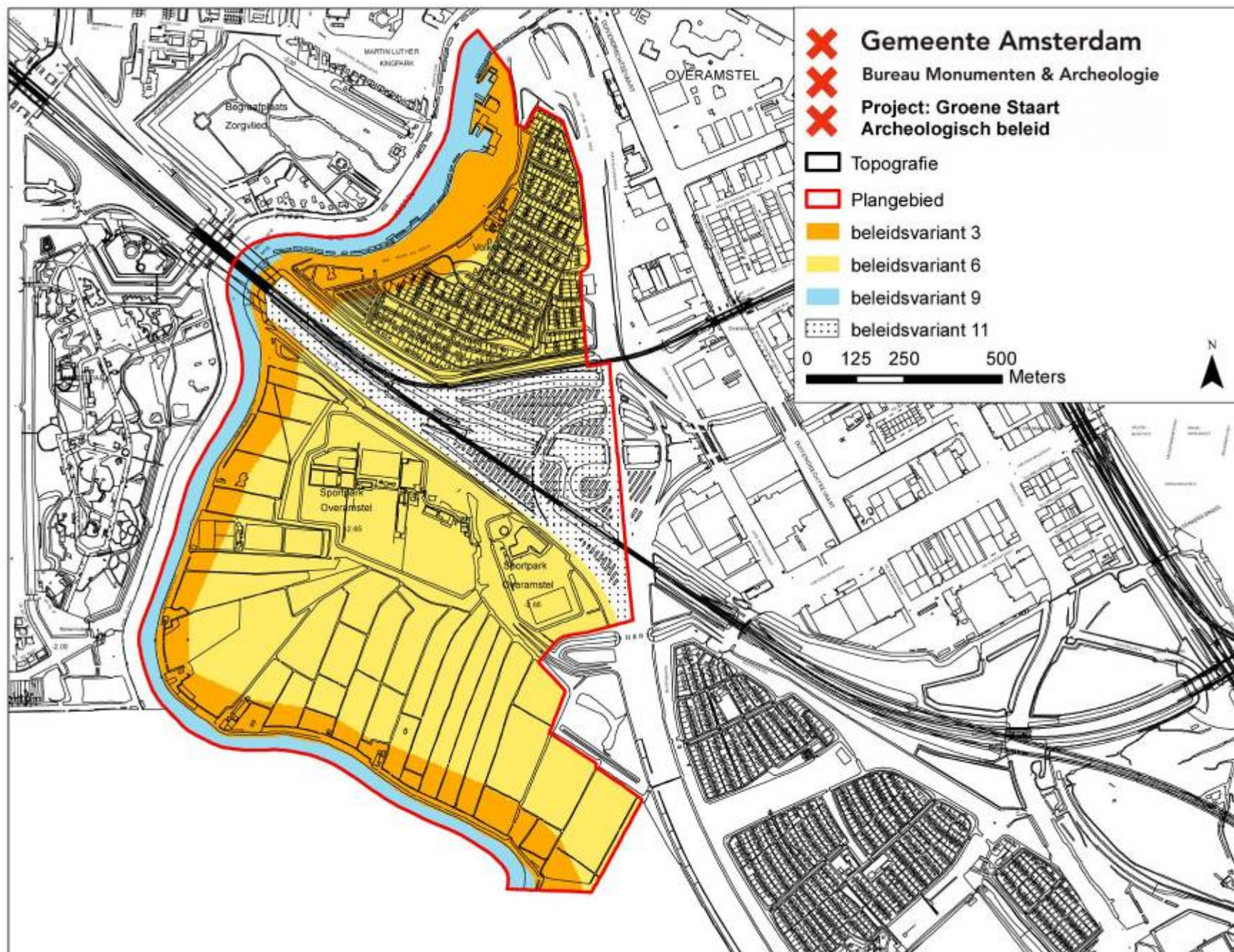
De archeologische beleidskaart van het plangebied Groene Staart is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen (appendix: beleidsvarianten)

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones

- Begrenzing plangebied
- **Beleidsvariant 3 (verwachtingszones A, B en C)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,50 m onder maaiveld.
- **Beleidsvariant 6 (verwachtingszone E)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,50 m onder maaiveld.
- **Beleidsvariant 9 (verwachtingszone D)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².
- **Beleidsvariant 11 (verwachtingszones B deels, E deels)**
Voor dit deel van het plangebied geldt een negatieve verwachting vanwege de hoge mate van verstoring. Daarmee is het vrijgesteld van verdere archeologische maatregelen.

Voor de uitvoering van archeologisch veldonderzoek, zoals een Archeologische Begeleiding (AB), een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) of een Archeologische Opgraving (AO), is een archeologisch Programma van Eisen (PvE) vereist.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch veldonderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd in het kader van het bestemmingsplan Groene Staart. De mogelijkheid dat in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord is afhankelijk van de grootte en de diepte van het te verstoren oppervlak bij toekomstige ingrepen.

De beleidskaart maakt onderscheid tussen vier beleidszones.

Voor de eerste beleidszone (**verwachtingszones A, B en C**) geldt een uitzondering van archeologisch veldwerk bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,50 m onder maaiveld.

Voor de tweede beleidszone (**verwachtingszone E**) geldt een uitzondering van archeologisch veldwerk bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,50 m onder maaiveld.

Voor de derde beleidszone (**verwachtingszone D**) geldt een uitzondering van archeologisch veldwerk bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².

Voor de vierde beleidszone (**verwachtingszone B deels en E deels**) geldt een uitzondering van archeologisch veldwerk bij elke bodemingreep.

Voor de uitvoering van elk archeologisch veldwerk, zoals een Archeologische Begeleiding (AB), een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) of een Archeologische Opgraving (AO), is een archeologisch Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld moet worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS): <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

Stadsarchief Amsterdam (SAA): <http://beeldbank.amsterdam.nl/>

Heide, F. van der, 'Fietsexcursie Middelpolder met IVN Amstelveen', www.mugweb.nl, 2008

Literatuur

Aarsen, A., *Landelijk Amsterdam. Monumenten van het buitenleven*. Amsterdam 2003

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie* Amsterdam 2005-2010. Amsterdam 2005

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied', in: Heinemeijer, W.F. & Wagenaar, M.F., *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Antwerpen 1987

Goudeau, J.J.W., e.a. *Monumentale Boerderijen in Amsterdam. Een cultuurhistorische Rapportage*. Arnhem 2003

Kruizinga, J., *Het XYZ van Amsterdam*. Amsterdam 2002

Meischke, R., 'Het Amsterdamse buitenhuis in de eerste helft van de zeventiende eeuw', *Amstelodamum* 45 (1958), 133-144

Provincie Noord-Holland, *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*. Haarlem 2010

Smit, J., *Beschrijving van Ouderkerkerdijk 225, Archief BMA*. Amsterdam 2007.

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*. Utrecht/Antwerpen 1993

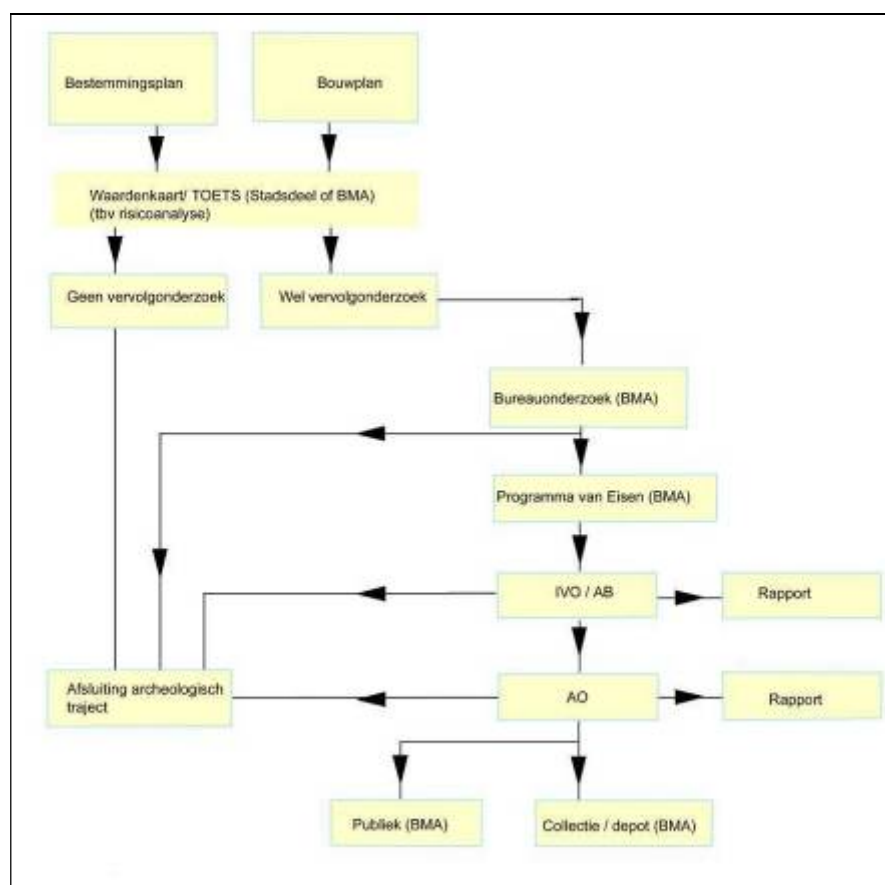
Appendix: Beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenveld zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.
- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie BMA.

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 11-065

Controle proces en waardestelling
Voor akkoord

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum:	22-09-2011
Status:	definitief
Redactie:	prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst:	dr. J. Euwe, drs. L. de Leeuw
Cartografie:	drs. L. de Leeuw, dr. J. Euwe

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2011
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.